

КОНЦЕПЦІЯ ВАКФУ В ІСЛАМСЬКОМУ ПРАВІ: ПРИРОДА, КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ

Павлюк Я.В.,

аспірант,

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

ORCID: 0009-0002-1181-1901

Павлюк Я.В. Концепція вакфу в ісламському праві: природа, ключові особливості та доктринальні обмеження.

Стаття присвячена аналізу оригінальної концепції довірчої власності - вакфу, спеціального релігійного фонду, створення та функціонування якого регулюється системою норм ісламського права. Активи вакфу формуються завдяки добровільному і зазвичай безповоротному пожертвуванню та спрямовуються на благодійні цілі або цілі, які відповідають ісламському праву.

Система вакфів є одним із наріжних каменів ісламської цивілізації. Вакфи як філантропічні установи традиційно відігравали ключову роль у розвитку освіти, науки, охорони здоров'я, юриспруденції. З економічної точки зору вакф можна розглядати як ощадно-інвестиційний механізм, де ресурси не споживаються, а інвестуються в певну діяльність, яка забезпечує дохід.

У статті описано модель утворення та функціонування традиційного вакфу: засновник вакфу (вакіф) передає майно спеціальному управителю (мутаваллі) для використання з певною метою на користь визначених бенефіціарів. Проаналізовано основні типи вакфів – благодійний (створений з певною благодійною метою) і сімейний (створений для підтримки сім'ї), а також об'єднаний вакф, який поєднує елементи обох попередніх.

Встановлено, що дійсний вакф повинен відповідати п'яти умовам. По-перше, активи, передані до вакфу, мають бути кількісно визначеною власністю, яку можна продати. По-друге, вакф має бути заснований для досягнення благочестивих цілей, що може включати благодійність та підтримку сім'ї. По-третє, активи, передані до вакфу, повинні бути певними та визначеними, що унеможливує, наприклад, створення вакфу щодо майбутнього об'єкта. По-четверте, вакф повинен бути безумовним, безстроковим і невідчужуваним. По-п'яте, вакіф повинен мати повну правоздатність та дієздатність.

У статті також аналізуються доктринальні обмеження для вакфів, зокрема принцип безстроковості існування вакфів та принцип невідчужуваності майна, переданого до вакфу. Сьогодні ці доктринальні обмеження можна обійти завдяки гнучкішому тлумаченню вимог до вакфів деякими школами ісламського права, а також модернізації вакфів шляхом запозичення концепцій з права довірчої власності (трастів).

Ключові слова: вакф, ісламське право, ісламські фінанси, довірча власність.

Pavliuk Y.V. The concept of waqf in Islamic law: nature, key features and doctrinal limitations.

The purpose of this article is to analyse an original concept of trust property – a waqf, which is a special religious endowment, the creation and functioning of which is governed by a system of Islamic law rules. The assets of a waqf are endowed through a voluntary and usually irrevocable donation and are directed to charitable purposes or purposes that are compliant with Islamic law.

The system of waqfs is one of the cornerstones of Islamic civilisation. The waqfs being philanthropic foundations have traditionally played a key role in the development of education, science, healthcare, and jurisprudence. From an economic perspective, a waqf can be considered as a savings and investment mechanism, where resources are not consumed, but invested in certain activities generating income.

The article describes a model of creation and functioning of a traditional waqf: a founder of a waqf (wakif) transfers property to a special manager (mutawalli) to be used for a specific purpose for the benefit of designated beneficiaries. We have analysed the principal types of waqfs – a charitable waqf (created for certain charitable purposes) and a family waqf (created to support one's family), as well as a combined waqf, which incorporates elements of the two types.

It is established that a valid waqf must meet five conditions. First, the assets transferred to the waqf must be quantifiable property that could be sold. Second, a waqf must be established for a pious purpose, which may include charity and family support. Third, the assets transferred to a waqf must be certain and defined, which restricts, for example, the creation of a waqf in respect of future property. Fourth, a waqf must be unconditional, perpetual and irrevocable. Fifth, a wakif must have full legal capacity.

The article also analyses the doctrinal limitations for waqfs, in particular the principle of perpetual existence of waqfs, the principle of inalienability of property transferred to a waqf. Nowadays these doctrinal limitations can be overcome thanks to a more flexible interpretation of waqf requirements by some schools of Islamic law, as well as the modernisation of waqfs by borrowing concepts from the law of trusts.

Key words: waqf, Islamic law, Islamic finance, trust.

Постановка проблеми. Ісламське право містить особливу оригінальну концепцію довірчої власності – вакф. Створення та функціонування вакфів регулюється системою норм ісламського права, що мають обґрунтування в ісламській теології. Прагнення використовувати вакфи в сучасних правовідносинах, зокрема у міжнародних фінансових правовідносинах, змушують подивитися на цей інструмент крізь призму схожих інструментів довірчої власності, зокрема трастів, та шукати шляхи вдосконалення концепції вакфів. Такі зусилля мають на меті дозволили використовувати вакфи як сучасний бізнесовий інструмент, який при цьому відповідатиме вимогам ісламського права.

Метою дослідження є вивчення концепції вакфу в класичному ісламському праві, природи та доктринальних особливостей цього інструменту, застосування вакфу у фінансових правовідносинах.

Стан опрацювання проблематики. Серед дослідників доктринальних особливостей вакфів варто згадати внесок Мурата Чізакча в дослідження історії філантропічних фондів в ісламському світі та, зокрема, в Османській імперії (*Cizakça, 2000*) [1]. Книга Хайдера Ала Хамуді та Марка Каммака “Ісламське право в сучасних судах” була особливо корисною для вивчення різних питань ісламського права та аналізу відповідної судової практики багатьох ісламських юрисдикцій (*Hamoudi & Cammack, 2018*) [2]. Також необхідно згадати праці Тимура Курана, Хаміда Харасані та Генрі Каттана, які досліджували обмеження системи вакфів та спроби реформувати приватні вакфи (*Kuran, 2001* [3]; *Harasani, 2015* [4]; *Cattan, 1955* [5]). В українській правовій науці поняття вакфу є практично недослідженим, що підтверджує актуальність і новизну теми.

Виклад основного матеріалу. В класичному ісламському праві вакф (*waqf*) - це релігійний фонд, активи якого формуються завдяки добровільному і зазвичай безповоротному пожертвуванню та спрямовуються на благодійні цілі або цілі, які відповідають ісламському праву. Система вакфів є одним із наріжних каменів ісламської цивілізації, оскільки вакфи як філантропічні установи традиційно відігравали ключову роль у розвитку ісламської юриспруденції та теології, будучи джерелом фінансової підтримки для правників, науковців та освітніх установ [6, 7].

З економічної точки зору вакф можна розглядати як ощадно-інвестиційний механізм, де ресурси не споживаються, а інвестуються в певну діяльність, яка забезпечує дохід. За відсутності централізованої держави вакфи використовувалися для фінансування освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг та виконували функції, що перебрала на себе сучасна держава загального добробуту [8].

Вакфи також традиційно сприяли кращому розподілу доходів в економіці, не дозволяючи багатим накопичувати занадто великі багатства і виключаючи надлишок багатства з економічних циклів. Крім того, система вакфів забезпечувала роботою значну частину населення ісламських країн.

Термін “*вакф*” походить від арабського дієслова “*вакафа*”, що означає “змусити річ зупинитися” або “*припинити рух*”. Термін “*хабс*” також використовується як синонім вакфу, передусім у країнах північної Африки, і походить від дієслова “*запобігти*” або “*ув'язнити*”. Згідно з хадисом

(оповідями про життя Пророка Мухаммеда), близький супутник Пророка і в майбутньому другий халіф Умар бін Аль-Хаттаб отримав землю в оазисі за 180 кілометрів на північ від Медини і запитав у Пророка Мухаммеда, як йому розпорядитися цією землею. Пророк відповів: “Якщо хочеш, ти можеш накопичити прибуток від землі і спрямувати його на благодійність”. Створюючи вакф, власник припиняє всі свої юридичні права власності на майно, передане до вакфу [4].

Вакфи прямо не згадуються в Корані, основному джерелі ісламського права. Водночас натяк на концепцію вакфа міститься у вірші: “Неможливо досягнути праведності, доки добровільно не віддаси частину того, що любиш; і що б ви не витратили, Аллаху це відомо” [9]. Концепція перерозподілу багатства відображена в Корані у віршах 2:215, 2:264, 2:270, 2:280: “Абу Хурайрах повідомляв, що посланник Аллаха сказав: “Коли людина помирає, усі її діяння закінчуються, окрім трьох: благодійність, знання (які приносять користь людям) або благочестивий нащадок, який молиться за нього” [10]. Є свідчення того, що халіф Умар наділяв свою землю в Хайбарі і передав доходи від неї своїм нащадкам за порадою Пророка. Імам Шафі також передав свій будинок у Фустаті своїм нащадкам [11].

Хоча наведені вище твердження ілюструють теологічне походження вакфів та їхню роль в ісламському праві, цілком імовірно, що на формування класичних вакфів і складних правил, що їх оточують, вплинуло доісламське арабське звичаєве право, а також римські, візантійські та месопотамські традиції. Вплив законодавства перської імперії Сасанідів також є одним з найбільш імовірних джерел походження вакфів [12].

Слід зазначити, що ісламські правознавці спочатку заперечували проти існування інституту вакфу, оскільки передача майна своїм нащадкам в такий спосіб могла б порушити основні принципи спадкування, викладені в Корані, а саме фіксований розподіл власності між усіма спадкоємцями [4]. Інше пояснення полягає в тому, що до вакфів вдалися, щоб захистити сімейне майно від свавільних конфіскацій з боку правителів, оскільки майно, яке становить вакф, має імунітет від продажу та конфіскації. Так чи інакше, значення вакфів для мусульманської громади з часом суттєво зросло, а вакфи вирости до приголомшливих розмірів. Наприклад, у певний період, близько третини земель в Османській імперії були передані у вакф. Усюди, де існувала сформована мусульманська громада, можна було знайти вакфи [8].

Модель функціонування традиційного вакфу передбачає такий алгоритм:

- засновник, *вакіф* (*waqif*), який накопичив багатство, вирішує передати його для певної благодійної цілі [13];
- розмір наділеного багатства, мета передачі та структура управління прямо викладаються в акті про створення вакфу, що підлягає реєстрації у відповідних державних органах. Вакф переважно є безвідкличним, а майно, що передається до вакфу, не можна відчужити [8];
- спеціальний управитель, *мутаваллі* (*mutawalli*), здійснює керівництво активами вакфу на користь бенефіціарів. Упродовж свого життя сам вақіф може виступати як мутаваллі.

Існує два основних типи вакфів: **благодійний вакф** (*waqf khayri*), створений з певною благодійною метою і **сімейний вакф** (*waqf thurri* або *waqf ahli*). Такий розподіл впливає з хадису, де Пророк сказав: “Роздавати гроші бідним — це благодійність, а роздача грошей своїм родичам — це два акти милосердя” [14]. Крім того, можливе створення **об’єднаного вакфу** (*waqf mushtarak*) для одночасної діяльності як благодійного, так і приватного вакфу. Тобто вакфи, які приносять прибуток, та вакфи, які споживають ресурси, поєднуються між собою. Наприклад, вақіф міг передати до вакфу мечеть і фінікову плантацію, доходи від якої будуть використовуватися для утримання цієї мечеті [15].

Створення вакфу. Дійсний вакф повинен відповідати п’яти умовам. *По-перше*, активи, передані до вакфу, мають бути кількісно визначеною власністю, яку можна продати. Активи мають бути здатними генерувати прибуток та існувати безстроково (у вічності). З цього правила можуть існувати деякі винятки. Наприклад, об’єктом вакфу можуть бути книги, коштовності, зброя і навіть акції акціонерних товариств. Наприклад, Закон про підтвердження індійських вакфів 1913 року (*The Indian Waqf Validating Act of 1913*) прямо дозволяв передавати до вакфу “будь-яке майно”, включаючи бенефіціарні права, векселі та цінні папери [16]. Високий суд Аллахабада в Індії постановив, що рухоме майно може бути окремо виділено у вакф [17]. Водночас, придане дружини та право вимоги до позичальників розглядаються як майбутня власність і не можуть бути передні у вакф. Причому нерозділену частку з спільному майні, муша (*musha*), можна передати до вакфу, лише попередньо виокремивши її з решти майна.

По-друге, вакф має бути заснований з благочестивою метою (*'Ala berr*), лише для досягнення благочестивих цілей, які включають як благодійність, так і підтримку сім'ї. Мета створення вакфу чітко визначається в акті про його заснування, тому, зазвичай, немає необхідності залучати суд до вирішення спірних питань щодо мети існування вакфу. Ісламське право розрізняє три категорії, які дозволяють визначити, чи створення вакфу для такої цілі є дозволеним: дозволені цілі - *мубах* (*tubah*), незадовільні цілі – *макрух* (*makruh*) та заборонені цілі – *харам* (*haram*). Усі школи ісламського права не дозволяють створення вакфів для незадовільних та заборонених цілей. Лише школа Ханбалі не дозволяє створювати для усіх цілей, які належать до категорії дозволених. Наприклад, викладання поезії є дозволеною ціллю, але не належить до благочестивих цілей [4].

По-третьє, активи, передані до вакфу, повинні бути певними та визначеними. Таким чином, створення вакфу щодо майбутнього об'єкта не дозволяється. Наприклад, ця вимога не дозволяє вакіфу створювати вакф на користь своїх ненароджених дітей. Однак безстроковість вакфу дозволить ненародженим онукам вакіфа користуватися прибутками від вакфу.

По-четверте, дійсний вакф є безумовним, безстроковим і невідчужуваним. Єдина умова, яка може бути дозволена, це те, що вакф може бути створений після смерті вакіфа [3]. У цьому випадку, розмір майна, переданого до вакфу, не повинен перевищувати третини майна померлої особи, а вакф не повинен створюватися на користь спадкоємців, які вже мають право на частку спадщини згідно з нормами ісламського спадкового права.

По-п'яте, для створення дійсного вакфу вакіф повинен мати повну правоздатність та дієздатність, щоб розпоряджатися своїм майном, а саме, здоровий вік і розум (мукаллаф / *mukallaf*), а також належно управляти своїм майном (рашид / *rashid*).

Акт про створення вакфу може бути вчинено як в усній, так і в письмовій формі. Окремі дії також можуть становити акт вакфу. Наприклад, визначення землі як кладовища може бути доказом існування вакфу. Майно, передане до вакфу, концептуально стає власністю Бога. Дохід від вакфу (узуфрукт) може бути використаний на благодійні цілі (*waqf khayri*) або на підтримку сім'ї вакіфа (*waqf ahli*) за рішенням вакіфа. Частина прибутків, які генерує вакф, може додаватися до активів вакфу (корпусу) та реінвестуватися для накопичення більшого доходу наступних періодів. Вакіф може вказати бенефіціара вакфу або групу бенефіціарів [8]. Наприклад, у випадку, коли вакф призначений для годування бідних, повинно бути вказано, які соціальні групи осіб мають право на отримання коштів. У випадку сімейного вакфу окремі члени сім'ї та їх нащадки повинні бути названі разом із належними їм частками.

Вакфи, предметом яких є нерухомість, зазвичай вважаються такими, що найкраще відповідають вимозі щодо безстроковості існування. Однак вже наприкінці XIV – на початку XV століття османські суди визнавали існування вакфів, предметом яких були гроші.

Статус вакіфа. Хоча вакіф формально передає Богу право власності на майно вакфу, він може зберегти певні повноваження. Наприклад, вакіф може збільшити або зменшити частку бенефіціара, якщо це передбачено актом про створення вакфу. Згідно з підходом школи Ханафі (*Hanafi*), вакіф може змінювати умови вакфу та перетворювати благодійний вакф у сімейний вакф чи навпаки. Вакіф може також визначати пріоритети різним бенефіціарам і керувати діяльністю вакфу. Вакіф має абсолютне право призначати додаткових бенефіціарів та позбавляти наявних бенефіціарів їхніх привілеїв. З іншого боку, представники шкіл Ханбалі (*Hanbali*) та Шафі (*Shafi'i*) вважають це право обмеженим. Крім того, за певних обмежених умов, вакіфу може бути дозволено продати або обміняти на гроші майно, передане у вакф [18].

Деякі з цих прав не виникають автоматично, і найкращий спосіб для вакіфа заявити про них – це спеціально передбачити таке своє право в акті про створення вакфу. Водночас навіть якщо право продати чи обміняти майно, передане до вакфу, спеціально не передбачене, суддя може надати таке право пізніше, якщо сторона доведе, що вакф не приносить достатнього доходу або функціонує неефективно.

Важливо також, що вакіф повинен мати право власності на майно, яке він хоче передати до вакфу – *мульк* (*mulk*) [8]. Відтак не можна передати до вакфу майно, яке належить особі лише на праві користування, наприклад землю, право власності на яке належить правителю (*'amiri*). Презумпція полягає в тому, що бенефіціари не мають майнових прав, якщо вони спеціально не надані вакіфом.

Статус мутаваллі. Активами, переданими до вакфу, розпоряджається мутаваллі. Згідно з ісламським правом, мутаваллі і суддя (*каді*, *qadi*) розподіляють адміністративні повноваження [3].

Мутаваллі здійснює щоденне управління вакфом. Він не має юридичного права власності на майно вакфу. Каді може мати повноваження санкціонувати продаж або обмін майна, чи вирішувати суперечки між бенефіціарами. Якщо вакіфу не вдається обрати мутаваллі, це може зробити каді [2].

Обов'язки та відповідальність мутаваллі визначаються в договорі про заснування вакфу, який надає їм повноваження продавати та реінвестувати активи вакфу. Для позиції мутаваллі притаманна так звана агентська проблема через наявність високих корупційних ризиків. В Індії, наприклад, є свідчення про те, що до 70% майна вакфів використовуються неправомірно [19]. Причиною цього може бути той факт, що робота мутаваллі не оплачується. Ісламське право приділяє велику увагу духовній цінності роботи, тобто мутаваллі повинні отримувати винагороду від Бога за свою працю. Проте наївно вважати, що одного факту, що мутаваллі платять за їхні послуги, достатньо, щоб викоринити корупцію серед них.

Інша проблема полягає в тому, що оскільки мутаваллі не володіють майном у будь-якому сенсі та не мають жодних довірчих обов'язків, вони не можуть мати справу з ним, за винятком особливих способів, дозволених релігійним законодавством [20]. Мутаваллі, як правило, не мають кваліфікації та спеціальної фінансової освіти, щоб ефективно забезпечувати отримання високих прибутків. Крім того, збільшення кількості бенефіціарів через покоління та інфляція можуть зробити вакф збитковим. Для вакфів зазвичай потрібно отримати дозвіл від каді на продаж або реінвестування активів.

Ісламське право презюмує, що бенефіціари не мають майнових прав, якщо такі права спеціально не надані вакіфом.

Безстроковість існування вакфу. Відсутній консенсус серед усіх ісламських шкіл щодо того, що вакфи повинні існувати безстроково. Школи ісламського права Ханафі, Шафі та Ханбалі, як правило, наполягають на безстроковому існуванні вакфів. Вони наголошують на вічній природі вакфів, вимагаючи, щоб майно було присвячене певним благочестивим цілям, таким як створення мечеті чи релігійної школи. Натомість школа ісламського права Малікі (*Maliki*) дозволяє створювати тимчасові вакфи, які можна припинити, за умови, що вакіф прямо висловить такий намір [4]. Юристи шкіл Шіїтів та Малікі також дозволяли припинити дію сімейних вакфів лише в разі зникнення прямої лінії нащадків вакіфа [21].

Ісламське право ніколи не займало позиції, що вічне існування вакфів заперечує промисел Божий. Навпаки, власність, передана до вакфу, концептуально належить Богові і завжди повинна служити початковій меті. Ісламських правознавців найбільше хвилювала ситуація, коли клас бенефіціарів одного разу може вимерти, що загрожує вічній природі вакфу. Деякі суди намагалися вирішити цю проблему, дозволяючи змінити призначення вакфу, але лише як винятковий захід. Наприклад, у справі *Абдул Фата проти Росамая* вакф відповідачів мав функціонувати “*на користь бідних, жебраків, вдов і сиріт*” у разі відсутності родини вакіфа [22].

Дехто з дослідників вважає вимогу безперервного існування вакфів “*дуже шкідливою*” та “*катастрофічною з економічної точки зору*” [5]. Оскільки частка бенефіціарів з часом зменшується, бенефіціари в наступних поколіннях втрачають мотивацію здійснювати контроль над мутаваллі, що, у свою чергу, призводить до занепаду вакфу. Обмеження на безстроковість не дозволяє вакіфу ліквідувати вакф, якщо ним керують неналежним чином. Світська влада в Єгипті та Сирії навіть стверджувала, що безстроковість вакфів (вічність) може загрозувати демократії та державній владі.

Невідчужуваність майна вакфу. Вакф заснований на принципі неможливості здійснювати відчуження майна, переданого до вакфу. Тобто таке майно не може бути предметом будь-якого продажу, іпотеки, дарування, спадкування, обтяження тощо. Така заборона впливає з вимоги безстрокового існування вакфів. Водночас, оскільки серед усіх юридичних шкіл ісламського права не існує консенсусу щодо безстрокового існування вакфів, не існує також єдиної позиції щодо повної заборони відчуження майна, переданого до вакфу. Школи є одностайними щодо абсолютної заборони відчуження лише коли об'єктом вакфу є мечеть.

Оскільки суворе дотримання правила про заборону відчуження майна, переданого до вакфу, породжує економічні проблеми, можливим є продаж і подальший обмін майна, переданого до вакфу, на інше майно аналогічної вартості [23]. Юристи школи Ханафі хоча зазвичай не допускають можливості такого обміну за відсутності прямого дозволу вакіфа, на практиці займають гнучкішу позицію, особливо якщо майно, передане до вакфу, не здатне надалі приносити достатній дохід

для досягнення цілей існування вакфу [24]. У разі виникнення такої ситуації каді може уповноважити мутаваллі здійснити обмін. Шійтські юристи вимагають, щоб майно взагалі не приносило доходу, перш ніж продаж та обмін такого майна буде дозволеним. Згідно з тлумаченням школи Малікі, бенефіціари можуть навіть мати право припинити вакф і розпорядитися його майном.

Таким чином, як ми з'ясували, концепція вакфу має низку доктринальних обмежень. Деякі пропозиції щодо реформування вакфів полягають у тому, щоб запозичувати сторонні правові концепції з права довірчої власності (трастів), зокрема в частині скасування вимог до безстрокового існування вакфу чи обов'язкового благодійного призначення вакфу. Однак ці пропозиції можуть суперечити ісламській природі вакфів. Такі спроби реформування повинні отримати доктринальне підґрунтя в ісламському праві, оскільки ісламське право традиційно перебувало поза державними механізмами правозастосування [3].

Висновки. Ісламське право має унікальний інструмент довірчої власності – вакф, тобто благодійний чи релігійний фонд, до якого засновник вакфу (вакіф) передає певне майно, яким розпоряджається управитель (мутаваллі) та яке має бути використане для певної мети чи певного кола бенефіціарів. Концептуальною основою для вакфу є джерела ісламського права, зокрема хадиси, хоча прямої згадки в Корані про вакф немає. Існує низка ключових особливостей та доктринальних обмежень вакфу. Зокрема вважається, що право власності на майно, передане до вакфу, належать Богу. Майно вакфу повинне використовуватися лише для благодійних цілей. Класичні вакфи є безвідкличними та безстроковими, їх не можна припинити, а їхнє майно не можна відчужити. Сьогодні деякі з цих доктринальних обмежень можна обійти завдяки гнучкішому тлумаченню вимог до вакфів деякими школами ісламського права, а також модернізації вакфів шляхом запозичення концепцій з права довірчої власності (трастів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. M. Cizakça, *A History of Philanthropic Foundations: the Islamic World from the Seventh Century till the Present*, (Bogazici University, 2000, p. 9.
2. H. Hamoudi & M. Cammack, *Islamic Law in Modern Courts*, *Aspen Publishers*, 2018, p. 475.
3. T. Kuran, *The Provision of Public Goods under Islamic Law: Origins, Impact, and Limitations of the Waqf System*, *Law and Society Review*, 2001, p. 841.
4. H. Harasani, *Toward the Reform of Private Waqfs: a Comparative Study of Islamic Waqfs and English Trusts*, *Brill's Arab and Islamic Laws*, 2015, p. 47.
5. H. Cattani, *the Law of Waqf in Majid Khadduri and Herbery J. Liebesny*, *Law in the Middle East*, Vol. 1, the Middle East Institute, Washington, 1955, p. 217.
6. P. Hennigan, *The Birth of a Legal Institution: the Formation of the Waqf in Third-Century a.h. Hanafi Legal Discourse* xiii, Brill, 2003, p. 61.
7. R. van Leeuwen, *Waqfs and Urban Structures: the Case of Ottoman Damascus*, Brill, 1999, p. 108-109.
8. S. Sait & H. Lim, *Land, Law and Islam: Property and Human Rights in the Muslim World*, *University of Chicago Press*, 2005, p. 147.
9. M. Shakir, *the Qur'an – Arabic Text & English Translation*, Burhan Publications, 2011, p. 92.
10. I. Muslim, *Sahih Muslim; Al-Kutub Al-Sittah Wa Shuruhu* (Istanbul: Cari, 1992, p. 73.
11. M. Gil, *the Earliest Waqf Foundations*, *Journal of Nearth Studies*, 1998, p. 125.
12. S. Arjomand, *Philanthropy, the Law, and Public Policy in the Islamic World before the Modern Era*, *Bloomington, Indiana University Press*, 1998, p. 62.
13. F. Ziadeh, *Land Law and Economic Development in Arab Countries*, *American Journal of Comparative Law*, 1985, p. 150.
14. M. Alalbani, *Sahih Altarhib Wa Altarhib*, *Maktabat Alma'arif*, 5th ed., 2013, p. 17.
15. R. van Leeuwen, *Waqfs and Urban Structures: the Case of Ottoman Damascus*, Brill, 1999, p. 11-12.
16. *The Mussalman Wakf Validating Act, 1913*. URL: <https://indiankanoon.org/doc/1852964/> (accessed: 5.04.2022).
17. *Abu Sayid Khan v. Bakar Ali*, 24 All. 190 (High Court of Allahabad).
18. C. Anna & H. Mohamed, *The Sharia-Compliance of Financial Reporting Practices: a Case Study on Waqf*, *Islam. Account. Bus. Res.*, 2015, pp. 55–72.

19. F. Ahmed, In the Name of Allah: Waqf Corruption in India, *Deccan Herald*, 2007, p. 14.
20. J. Schoenblum, The Role of Legal Doctrine in the Decline of the Islamic Waqf: a Comparison with Trust, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 1999, p. 1218.
21. A. Al-Sistani, *Minhaj Al-Saliheen*, 2008, p. 2.
22. *Abdul Fata v. Rosamaya*, (1891) ILR 18 Cal 399.
23. M. Hoexter, The Idea of Charity – A Case Study in Continuity and Flexibility of an Islamic Institution, *Wissenschaftskolleg zu Berlin, Jahrbuch*, 1995, p. 12.
24. M. Hoexter, *Adaptation to Changing Circumstances: Perpetual Leases and Exchange Transactions in Waqf Property in Ottoman Algiers*, *Islamic Law and Society*, 1997, p. 4.